ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

DIFFERENTIATION OF POPULATION INCOME AND ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE

УДК 330.341.2.07
https://doi.org/10.32843/infrastruct35-54

Нагорна А.М.
аспірантка
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Ніколенко Л.А.
к.е.н., доцент
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

У статті порушено проблему диференціації доходів населення й економічного розвитку. Проаналізовано динаміку диференціації доходів населення в Україні, з'ясовано її проблеми й окреслено шляхи оптимізації в контексті забезпечення сталого економічного зростання. Абсолютної рівності досягти неможливо. Ринкова економіка допускає високий ступінь нерівності. Основними чинниками нерівності є: 1. Відмінності в здібностях. 2. Освіта і навчання. 3. Професія і схильність до ризику. 4. Володіння власністю. 5. Переваги на ринку. Держава намагається перерозподіляти доходи для оптимізації диференціації доходів населення через трансфертні платежі, цінову політику, прогресивний характер оподаткування. Нерівність доходів є характерною для всіх країн незалежно від рівня добробуту в цілому. Для зменшення диференціації доходів населення потрібно: послідовне підвищення мінімального розміру оплати праці; удосконалення системи оплати праці, сприяння розвитку ефективної зайнятості, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць, розвиток малого й середнього бізнесу.

Ключові слова: *доходи населення, диференціація доходів, рівень доходу, економічне зростання, оптимізація диференціації доходів.*

В статье поднята проблема дифференциации доходов населения и экономического развития. Проанализирована динамика дифференциации доходов населения в Украине, выяснены ее проблемы и намечены пути оптимизации в контексте обеспечения устойчивого экономического роста. Абсолютного равенства достичь невозможно. Рыночная экономика допускает высокую степень неравенства. Основными факторами неравенства являются: 1. Различия в способностях. 2. Образование и обучение. 3. Профессия и склонность к риску. 4. Владение собственностью. 5. Преимущества на рынке. Государство пытается перераспределять доходы для оптимизации дифференциации доходов населения через трансфертные платежи, ценовую политику, прогрессивный характер налогообложения. Неравенство доходов характерно для всех стран независимо от уровня благосостояния в целом. Для уменьшения дифференциации доходов населения нужно: последовательное повышение минимального размера оплаты труда; совершенствование системы оплаты труда, содействие развитию эффективной занятости, предотвращение безработицы, создание новых рабочих мест, развитие малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: *доходы населения, дифференциация доходов, уровень дохода, экономический рост, оптимизация дифференциации доходов.*

The aim of this article is to raise the problem of differentiation of population income and economic growth. The dynamic of differentiation of population income in Ukraine has been analyzed, its problems have been defined and the ways of optimization in the context of ensuring sustained economic growth have been outlined. It is impossible to achieve the absolute equality. On the one hand households own the different amount of resources so they consequently gain the different amount of income, and on the other hand even if all of them are employees their income will be differentiated due to diverse people's abilities, their level of education and qualification and different number of family members and the quantity of able-bodied. Market economy allow the high level of inequality. The significant factors that generate it are as followed: 1. Differences in abilities. 2. Education and training. 3. Professional tastes and risk. 4. Ownership of the property. 5. Domination in the market. The state is trying to redistribute incomes to optimize the differentiation of population incomes: Via transfer payments. Via pricing policy. Due to the progressive nature of taxation. Income inequality is common for all countries, independently of the level of wealth in general, so measuring income is a common problem. To reduce differentiation of population income the following is necessary: a gradual increase of the minimum salary; improvement of the remuneration system; development of a system of regulation of wages according to the collective; to promote development of effective employment, to prevent unemployment and create new workplaces and conditions for the evolution of small and medium-sized businesses; the obligation to insure persons; improving the effectiveness of the social support system for the most vulnerable groups of the population and providing state social assistance, which includes housing subsidies, support to families with children and support to low-income families. In order to eliminate the differentiation of incomes of the Ukrainian population, it is necessary to raise the minimum salary and gradually bring it closer to the subsistence level; improve the remuneration system for workers in the social, health, education, cultural and service sectors; to promote the development of effective employment, to prevent unemployment and create new workplaces and conditions for the development of small and medium-sized businesses.

Key words: *income of the population, income differentials, income inequality. economic growth, optimization of income differentiation.*

Постановка проблеми. Основною проблемою сьогодення залишається нерівномірність розподілу доходів між різними верствами населення, що зумовлює соціальну нерівність у суспільстві. Головна причина значної диференціації доходів населення – недосконала економічна система, заснована на різних типах власності, що сприяє відчуженню більшості населення від отримання доходів. Проблему диференціації доходів економісти досліджують упродовж кількох століть. У сучасних економічних умовах ця проблема набула ще більшої актуальності й привертає увагу багатьох сучасних економістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження нерівномірності розподілу доходів здійснили такі видатні економісти: В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Д.С. Мілль, К. Маркс, М. Туган-Барановський, Дж.Б. Кларк, А. Маршалл, Л. Гайєк, Дж.Р. Гікс, Дж.М. Кейнс та ін.

Актуальною проблема нерівномірного розподілу доходів населення є і в незалежній Україні, де її активно досліджують Ю. Архангельський, О. Бабак, Ф. Бобух, Г. Волинський, А. Гвелесіані, С. Злупко, Е. Лібанова, І. Луніна, І. Малий, Т. Меркулова, В. Новіков, С. Панчишин, С. Скибина, І. Тивончук, Н. Холод та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження диференціації доходів населення та розроблення механізму її регулювання з метою подолання негативних соціальних наслідків, які виникають за розподільних відносин; виявлення сучасних тенденцій та особливостей диференціації грошових доходів населення в процесі трансформації економіки України; розроблення пропозицій щодо вдосконалення механізму регулювання диференціації доходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринковій економіці внаслідок впливу певних об'єктивних чинників має місце нерівність у розподілі доходів. Серед економістів немає єдиного підходу до принципів розподілу доходів. Частина їх (переважно марксисти) відстоює рівність у розподілі доходів. Основний аргумент їх полягає у тому, що рівність у розподілі потрібна для максимального задоволення потреб населення. Але внаслідок такого розподілу і в багатих, і в бідних зменшується зацікавленість в ефективній праці та збільшенні доходів, оскільки бідні знають, що держава додасть коштів до їхнього бюджету, а багаті вважають, що чим більше матимуть, тим більше в них заберуть і віддадуть бідним.

Прихильники нерівності розподілу доходів уважають, що нерівний розподіл є важливим чинником, який стимулює збільшення обсягу виробництва, а отже, й одержання доходу, який може бути розподілений.

Абсолютної рівності досягти неможливо, бо, з одного боку, господарства володіють різною кількістю ресурсів і, відповідно, одержують різну кількість доходів, а з іншого – навіть якщо припустити, що всі вони є найманими працівниками, то все одно доходи будуть диференціюватися у зв'язку з неоднаковими здібностями людей, рівнем освіти і кваліфікації, різною кількістю членів сім'ї, кількістю працездатних.

Високий ступінь нерівності також несправедливий. Надмірна нерівність погіршує можливості розвитку суспільства, обмежує здобуття освіти, кваліфікаційної підготовки для тих членів суспільства, в яких немає для цього достатніх коштів. У період переходу до ринкової економіки в умовах тривалого кризового спаду виробництва, інфляції та гіперінфляції реальні доходи населення сильно знизилися, відбулося розшарування суспільства. Країна зіткнулася з наявністю бідності, критерієм якої є розмір доходу на одного члена сім'ї, який дуже часто нижчий від прожиткового мінімуму.

Ринкова економіка допускає високий ступінь нерівності. Основними чинниками, які її породжують є: 1. Відмінності в здібностях. У різних людей різні фізичні та інтелектуальні здібності. Люди, що мають високі інтелектуальні здібності, високу кваліфікацію, можуть мати високооплачувану роботу. 2. Освіта і навчання. Люди суттєво відрізняються за рівнем освіти, професійної підготовки, а тому мають різні можливості заробляти. Але не всі мають можливості закінчити вищий навчальний заклад, оскільки кількість місць державного замовлення зменшується. Здобуття освіти обходиться дорого. 3. Професія і схильність до ризику. Одні готові працювати на важких, непривабливих роботах, наприклад добувати вугілля, виплавлювати сталь, тому більше заробляють. Деякі намагаються працювати у двох місцях. Інші йдуть на ризик і виконують небезпечні роботи або займаються підприємницькою діяльністю. 4. Володіння власністю. Частина людей володіє великою власністю – будівлями, машинами, підприємствами, цінними паперами – й одержує великі доходи від власності. 5. Переваги на ринку. Підприємницький хист, уміння вибрати вдалу нішу для вкладання капіталу, впливати на ціни, швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку також є важливими чинниками у нерівності доходів. 6. Щаслива випадковість, зв'язки, нещастя і дискримінація. Ці чинники роблять великий вплив на рівень доходів багатьох людей. Іноді високі доходи пов'язані з відкриттям корисних копалин, контактами з діловими людьми, урядовцями. З іншого боку, є чинники, які негативно впливають на доходи сім'ї. До них можна віднести різні нещасні випадки, тривалу хворобу, смерть годувальника, безробіття, стихійні лиха.

Вплив розглянутих чинників диференціює суспільство на багатих і бідних. Поняття «бідність» є відносним. Вона визначається у порівнянні рівня життя різних верств населення. Бідність характеризує рівень життя людей, доходи яких суттєво відрізняються від середнього рівня достатку, досягнутого в даній країні.

Європейська Комісія до найбідніших верств населення відносить тих, у кого середньодушовий дохід не перевищує двох третин цього показника по країні. Отже, ринкова економіка не забезпечує рівності та справедливості в розподілі доходів.

Зниження реальних доходів і зростання їхньої диференціації – це дві основні тенденції у зміні рівня життя громадян за роки незалежності. Значна частина населення опинилася за межею бідності або малозабезпеченості, що зумовлює соціально-економічну нестабільність у суспільстві. Так, за даними ООН, відносна бідність в Україні становить 78%, що є підтвердженням несприятливих тенденцій у суспільстві. Процеси соціальної диференціації спостерігаються в усіх трансформаційних економіках. Оскільки в умовах переходу економіки країни до ринкових відносин поширені натуральні розрахунки та незареєстрована економічна діяльність, населення схильне приховувати свої доходи, реальний стан матеріальної забезпеченості, тому його диференціацію за рівнем добробуту більш точно характеризують показники витрат, аніж доходів [1, с. 43].

Однак в Україні поряд із Росією ступінь доходної нерівності не має аналогів серед східноєвропейських країн, що здійснюють економічні реформи. Проблема ускладнюється тим, що сформована в Україні економічна система не містить ніяких вбудованих механізмів перерозподілу доходів у національному масштабі.

Диференціація доходів населення в суспільстві, де панують ринкові відносини. – явище природне і закономірне. Нерівний майновий стан членів суспільства вважається одним із потужних стимулів соціально-економічного прогресу, але лише тоді, коли для кожного громадянина створено відносно однакові можливості реалізувати свій потенціал [2, с. 82].

Ринковий механізм розподілу доходів породжує надмірну нерівність. Вона може певною мірою нівелюватися втручанням держави. Це втручання детермінується не тільки потребою зменшення нерівності в доходах, а й багатьма іншими чинниками. До них, зокрема, належать: 1) необхідність утримання непрацездатних членів суспільства (пенсіонерів, інвалідів, дітей-сиріт та ін.); 2) необхідність надання допомоги безробітним та іншим соціально незахищеним верствам населення; 3) необхідність мобілізації коштів для вирішення екологічних проблем; 4) забезпечення розвитку фундаментальної науки, освіти, охорони здоров'я; 5) забезпечення обороноздатності країни; 6) утримання державного апарату.

Втручання держави в перерозподіл доходів здійснюється трьома основними способами: 1. Через трансфертні платежі. Через них частина доходів держави, яка формується, головним чином, за рахунок оподаткування, передається у формі пенсій, стипендій, допомог, субсидій пенсіонерам, студентам, неповним і багатодітним сім'ям, сиротам, людям похилого віку, безробітним, інвалідам та іншим громадянам, які не мають засобів для існування або мають їх дуже мало. 2. Через цінову політику. Ринкові ціни можуть виявитися дуже високими для деяких категорій громадян, тому держава втручається в ціноутворення. Вона встановлює ціни на товари державних підприємств, мінімальний розмір заробітної плати, впливає на тарифи житлово-комунальних послуг, зв'язку, транспорту, на електроенергію. Значну роль майже в усіх країнах держава відводить ціноутворенню на сільськогосподарську продукцію. У врожайні роки вона закуповує значну частину продукції, щоб запобігти зниженню цін на неї. І навпаки, у неврожайні роки продає свої запаси, щоб стримувати зростання цін. Така політика відповідає інтересам виробників і споживачів. 3. Через прогресивний характер оподаткування. Диференціація ставок податку на доходи фізичних осіб і податку на особисте майно громадян дає можливість перерозподіляти значну частину доходів багатих на користь бідних.

Впливаючи на перерозподіл доходів, держава сприяє підвищенню доходів малозабезпечених верств населення, створює умови для нормального відтворення робочої сили, сприяє послабленню соціальної напруги в суспільстві. Можливості держави в перерозподілі доходів обмежуються бюджетними надходженнями. Перевищення державних видатків над доходами державного бюджету призводить до бюджетного дефіциту та інфляції. Збільшення державних виплат із державного бюджету вимагає збільшення податків, а це може підірвати стимули розвитку економіки.

В Україні спостерігається ще одна наболіла проблема – значне розходження доходів сільського та міського населення. Так, у першій групі населення вони помітно нижчі за доходи міських жителів. Це пояснюється різницею в оплаті праці сільської й міської груп населення, де розрив в оплаті праці на галузевому рівні становить півтора рази й більше. Тобто відбувається диспропорція доходів і витрат за територіальною та галузевою ознаками. Рівень життя сільського населення наближений майже до злиденного. Селяни менше витрачають свою заробітну плату на продукти харчування, однак різноманітність їхньої їжі невисока й незбалансована за поживністю. Паралельно у селян збільшуються інші витрати, які майже відсутні у міських жителів: на будівництво житла та утримання особистого господарства, без якого життя за даних умов було б просто неможливе.

Аналіз теоретичних підходів та емпіричних досліджень дає змогу зробити висновок, що диференціація доходів справляє як позитивний, так і неґативний вплив на економічне зростання.

Розглянемо детальніше аргументи прихильників позитивного впливу нерівності доходів на економічний розвиток. Даний підхід обстоюють представники економічного лібералізму, які спираються на ідею А.Ф. фон Хайєка про те, що саме ринковий механізм має визначати розподіл багатства та активів відповідно до граничного продукту, одержаного від кожного економічного ресурсу. Оскільки фактори виробництва розподілені між економічними аґентами нерівномірно, то й доходи також розподіляються нерівномірно. Тому будь-яке вирівнювання доходів (наприклад, через проґресивну систему оподаткування) підриває стимули до високопродуктивної праці і, таким чином, потенціал економічного розвитку.

Окрім того, капітал найбільш багатої частини населення є основним джерелом заощаджень, а отже, інвестицій, які, своєю чергою, забезпечують економічне зростання. Важливим арґументом на користь позитивного впливу диференціації доходів на економічне зростання є те, що високий рівень оподаткування і, відповідно, низький рівень диференціації призводять до зменшення витрат на підвищення кваліфікації, тобто зменшує інвес-

тиції в людський капітал, бо зникають стимули у вигляді премії за кваліфікацію.

Негативний вплив надмірної диференціації доходів на економічне зростання полягає у такому.

По-перше, інвестиційні можливості, як зазначає О. Шевяков, тісно пов'язані з концентрацією доходів. Їх надлишкова концентрація призводить до використання багатими коштів на споживання (у широкому розумінні включно з нагромадженням невиробничої власності) або вивезенням їх за кордон. Лише нормальна концентрація збільшує обсяги інвестицій та темпи економічного зростання. Дослідження доводять, що зниження надлишкової нерівності на 0,01 (на 1 пункт індексу Джині) збільшує темп економічного зростання на 1,87 п. п., а темп зростання обсягу інвестицій – у середньому на 3,6–3,8 [3, с. 155].

Окрім того, схильність багатих верств населення до збільшення частки заощаджень зменшує аґреґований попит, що також гальмує економічне зростання. Цікавою у зв'язку із цим є думка експертів СОТ, висловлена у доповіді «Заробітна плата у світі в 2010–2011 рр.», про те, що структурні причини глобальної фінансової й економічної кризи полягають у зниженні сукупного попиту, що передувало кризі.

У доповіді наголошується, що перерозподіл доходу від заробітної плати до прибутку і від працівників, які одержують медіанну заробітну плату, до високооплачуваних працівників, призвело до скорочення сукупного попиту за рахунок переміщення доходів від осіб із високою схильністю до споживання, до людей із більшою схильністю до заощадження [4].

По-друге, надмірна диференціація доходів виступає соціальним бар'єром для нагромадження людського капіталу, адже суттєво обмежуються фактичні можливості відносно бідних верств населення одержати якісну освіту.

По-третє, економетричні дослідження доводять, що надмірна нерівність доходів виступає гальмом інноваційного розвитку економіки та побудови економіки знань. Існує значима кореляція між показниками економічної нерівності (індекс Джині та ін.) та такими показниками, як витрати на НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи) відносно ВВП, витрати на військові цілі по відношенню до витрат на НДДКР, частка приватного сектора у фінансуванні НДДКР, рівень неписьменності, кількість статей на одного жителя і т. п. Додаткові дослідження щодо залежності показників інноваційного розвитку економіки (забезпеченість персональними комп'ютерами і телевізорами в розрахунку на 1 тис осіб, витрати на одного студента різних рівнів освіти відносно ВВП на душу населення) від рівня диференціації доходів населення довели, що дані показники знижуються зі зростанням диференціації доходів.

Окрім того, як зазначає В. Мєльянцев, «…у слаборозвинених країнах високий рівень майнового розшарування може також гальмувати впровадження інновацій, тому що концентрація власності і доходів у небагатьох дає їм змогу збільшувати прибуток шляхом посилення експлуатації дешевої праці» [6, с. 24].

По-четверте, серед негативних наслідків надмірної диференціації доходів вчені зазначають зростання соціальної напруженості у суспільстві і пов'язані з нею політичні та економічні проблеми: злочинність, бідність, безробіття, соціально-політичні конфлікти [7, с. 85].

Статистичний аналіз доводить, що зниження надлишкової нерівності на 0,1 збільшує коефіцієнт народжуваності приблизно на два пункти і знижує коефіцієнт смертності приблизно на три пункти. Економічне зростання за незмінної диференціації доходів може призвести до певного поліпшення демографічної ситуації, проте принципово не вирішує проблему відтворення населення. Як показує аналіз російських учених, на нульовий приріст населення (призупинення вимирання) можна вийти лише за 50%-го щорічного зростання доходів росіян [3, с. 157].

Аналіз чинників позитивного та неґативного впливу диференціації доходів на економічний розвиток актуалізує проблему визначення оптимальних значень нерівності доходів. Йдеться про дві межі – нижню та верхню, за якими недостатня або надлишкова диференціація доходів гальмує економічне зростання. Як зазначає Гж.В. Колодко, емпіричне визначення ex ante (у прогнозі) величини цих меж є проблематичним, адже це не точкові значення, а достатньо широкі смуги в межах – «від» і «до». Більше того, у різних соціально-політичних контекстах та в різні історичні періоди такі межі виглядають по-різному. Це широкий діапазон, і його нечіткі межі можна визначити скоріше інтуїтивно, ніж на підставі економетричного аналізу [8, с. 50].

Аналогічну думку висловлює і Т. Меркулова. Вона зауважує, що поняття нерівності тісно пов'язане з поняттям справедливості. Уявлення про справедливість, що панують у суспільстві, зумовлюють певний ступінь нерівності в розподілі доходів, який суспільство визнає як норму. Саме стосовно цієї норми диференціацію доходів населення можна визнати надмірною або недостатньою.

Норма нерівності не може бути єдиною для всіх, оскільки вона відбиває актуальні в даному періоді для конкретного суспільства критерії справедливості і тому залежить від часу і місця. Крім того, норма повинна мати достатню сталість у часі, оскільки уявлення про справедливість у суспільстві змінюються еволюційно, впродовж кількох поколінь [7, с. 83].

Незважаючи на зазначені проблеми, в економічній літературі наводяться дані щодо оптимальних значень нерівності доходів. Зокрема, вчені припускають, що зменшення коефіцієнту Джині

нижче значення 0,25 стримує економічне зростання, адже «зрівнялівка» послаблює мотивацію праці з усіма наслідками для економічного зростання та продуктивності праці. Перевищення коефіцієнтом Джині значення 0,35–0,4 починає гальмувати економічне зростання [9, с. 112].

Існують дані й щодо максимальної (з погляду оптимуму) величини децильного та квінтильного коефіцієнтів, які показують співвідношення доходів 10% і 20% найбідніших та 10% і 20% найбагатших сімей відповідно. Децильний коефіцієнт має становити, за рекомендацією ООН, не більше 10 [10]. Щодо квінтильного коефіцієнту, то аналіз статистичних даних показує, що в кожній окремій країні диференціація за децильним коефіцієнтом майже вдвічі перевищує розшарування за квінтильним коефіцієнтом, що зумовлено загальною закономірністю формування більшої різниці між доходами (витратами) найбагатших та найбідніших 10% населення, ніж між аналогічними показниками добробуту найбагатших та найбідніших 20% [11, с. 32].

Ураховуючи вищезазначене, доцільно проаналізувати динаміку диференціації доходів населення в Україні. Як свідчать дані щодо динаміки коефіцієнту Джині, зростання диференціації доходів населення України припадає на роки трансформаційного спаду (1990–2009 рр.). Із початком відновлювального зростання у 2000 р. відбувається поступове зменшення нерівності доходів (UNICEF наводить менші значення коефіцієнту Джині за 2000 та 2001 рр. – 0,363 і 0,364 відповідно).

За даними досліджень Програми розвитку ООН (UNDP), у 2009 р. Україна увійшла до групи країн із низьким рівнем соціальної нерівності разом із Фінляндією (0,269), Норвегією (0,258), Швецією (0,250), Данією (0,247), Німеччиною (0,283) та Японією (0,283). Для порівняння: коефіцієнт Джині був вищим у 2009 р. у таких країнах, як США (0,408), Росія (0,375), Польща (0,349), Італія (0,360), Великобританія (0,360), Іспанія (0,347), Франція (0,327), Канада (0,326).

Аналогічна динаміка спостерігається і по децильному та квінтильному коефіцієнтах. У 1997–1998 рр. децильний коефіцієнт становив (за доходами) – 13, у 1999 р. (за витратами) – 11, у 2000 р. (за витратами) – 9,9 [10]. У 2003 р. децильний та квінтильний коефіцієнти становили в Україні, за даними UNDP, 5,9 та 4,1 відповідно і були одними з найнижчих у світі. Протягом 2004–2007 рр., за офіційними даними Державного комітету статистики України, ці коефіцієнти мали стійку тенденцію до зниження: децильний – з 7,1 до 5,2, а квінтильний – за грошовими доходами – з 2,6 до 2,2, а за загальними – з 2,4 до 2,0 [11, с. 32]. Така тенденція не зазнала суттєвих змін і протягом 2008–2009 рр.: децильний коефіцієнт за грошовими доходами становив 6,4 та 6,1 відповідно, а за загальними – 5,4 і 5,3 [11].

Проте всі українські дослідники одностайно погоджуються, що реальні показники диференціації доходів населення в Україні є значно вищими, ніж розраховані державною статистичною установою.

Насамперед, офіційна статистика не враховує такий суттєвий чинник соціального розшарування суспільства, як рівень тінізації економіки. Окремі вчені стверджують, що понад 70% неформального доходу отримують 20% заможних домогосподарств України. За даними інших, найбільш спрощена реальна картина розподілу сукупних грошових доходів (з урахуванням валютних) серед соціальних верств населення нині може бути представлена так: 40% населення країни одержує близько 10% сукупних грошових доходів (з яких близько 10% – тіньові); 30% населення – до 30% доходів (близько третини яких знаходиться у тіні); 10% населення – близько 40% обсягів сукупних доходів, які одержує населення країни (з них близько 75% – тіньові).

Як бачимо, вагому частку тіньових доходів отримують представники саме високодохідних груп населення.

Ще один чинник відставання офіційних показників нерівності доходів населення України від реальних – недостатня репрезентативність офіційної вибірки, у якій добре представлені бідні, але практично відсутні багаті та дуже багаті, що приховує розбіжності з реальним рівнем доходів та витрат респондентів [11, с. 33].

Необхідно зазначити й такий суттєвий чинник, що посилює диференціацію доходів населення, як інфляційні процеси. Зокрема, російські дослідники довели, що в розрізі дохідних груп населення інфляція носить реґресивний характер. Інфляційне навантаження на малозабезпечені категорії населення є на 2–3 відсоткові пункти вищим, аніж на найбільш забезпечені верстви населення.

Україна, на жаль, належить до групи країн із високим рівнем тінізації економіки. Значні масштаби латентної економічної діяльності в Україні, що перевищують критичний рівень (30%), утворюють свого роду «паралельну» державу. Безумовно, тіньовий сектор економіки має значний вплив на всі соціально-економічні процеси в суспільстві, у тому числі на формування, розподіл та перерозподіл доходів. Без урахування цього факту моніторинг диференціації населення за офіційними доходами є неповним, а відповідні результати – нерелевантними.

Дослідження показників диференціації за загальними доходами свідчить, що в Україні має місце нерівність у їх розподілі. Так, у 2015 р. на перших п’ять децильних груп населення припадало близько 34,3% загальних доходів, а на інші п’ять – близько 65,7%. Показово, що десята децильна група населення має найбільшу частку загальних доходів – понад 20%. Децильний коефі-

цієнт диференціації загальних доходів населення свідчить, що протягом 2011–2015 рр. мінімальні доходи 10% найбільш забезпеченого населення перевищували максимальні доходи 10% найменш забезпеченого населення у 2,6–3,1 рази. При цьому коефіцієнт фондів демонструє вищий рівень нерівності у розподілі доходів (співвідношення між сукупними доходами 10% найбільш та найменш забезпеченого населення протягом 2011–2015 рр. варіювало в межах 4,4–5,6).

Графічний аналіз розподілу загальних доходів на основі кривої Лоренца свідчить про меншу нерівність у розподілі доходів в Україні порівняно з державами ЄС. Показово, що крива Лоренца як для України, так і для ЄС не сягнула так званої критичної точки диференціації. Додатковим аргументом на користь помірної нерівності у розподілі загальних доходів в Україні є коефіцієнт концентрації доходів (Джині), варіація якого в межах 20–26%, відповідно до класифікації економік для країн ОЕСР, відповідає низькому ступеню нерівності.

Порівняльний аналіз коефіцієнта Джині в Україні та ЄС, як не дивно, свідчить про суттєво нижчий рівень нерівності у розподілі доходів у національній економіці порівняно з переважною більшістю європейських держав.

Україна разом із такими державами ЄС, як Норвегія, Словенія, Чеська Республіка, Швеція, Фінляндія, Бельгія, належить до групи держав із низьким ступенем нерівності у розподілі доходів. Більшість держав ЄС характеризується середнім (Франція, Хорватія, Німеччина, Ірландія, Польща, Італія та ін.) або ж високим (Греція, Португалія, Іспанія, Кіпр, Болгарія, Сербія та ін.) ступенем нерівності у розподілі доходів.

Звичайно, тінізація економіки притаманна не лише Україні, а й державам ЄС. Аналіз рівня тінізації економік держав ЄС, за оцінками професора Ф. Шнайдера, свідчить, що переважна більшість європейських держав характеризується так званим безпечним рівнем тінізації (виняток у 2015 р. становила лише Болгарія). Показово, що Україна є лідером за часткою латентної економіки порівняно з державами ЄС.

Значні масштаби тінізації національної економіки, що перевищують так званий безпечний рівень 30%, указують на латентність процесів формування доходів значної кількості населення держави. За таких умов очевидно, що реальна проблема нерівності у розподілі доходів в Україні є набагато гострішою, ніж це показують дані офіційної статистики.

Висновки з проведеного дослідження. Нерівність доходів є характерною для всіх країн незалежно від рівня добробуту в цілому, тому вимірювання доходів – проблема загальна. В Україні зростання диференціації доходів здебільшого пов'язане з тим, що, незважаючи на перехід до ринкової економіки, оплата праці частини населення проводиться за колишньою адміністративно-командною системою за одночасного виникнення нового суспільного прошарку, який діє за законами ринкової економіки. Зростання доходів характерне лише для незначної частини населення (підприємців, власників нерухомості, банкірів, менеджерів, посередників, юристів).

Для зменшення диференціації доходів населення необхідні такі пріоритетні напрями:

– послідовне підвищення мінімального розміру оплати праці та наближення до рівня прожиткового мінімуму;

– удосконалення системи оплати праці працівників галузей соціальної сфери – охорони здоров'я, освіти, культури та сфери послуг;

– розвиток системи регулювання заробітної плати на основі колективних договорів і тарифних угод у системі соціального партнерства й усунення на цій основі невиправдано високої диференціації в оплаті праці за категоріями працівників, галузями і територіями;

– сприяння розвитку ефективної зайнятості, запобіганню безробіттю, створенню нових робочих містить та умов для розвитку малого й середнього бізнесу;

– обов'язковість страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору, для запобігання втрати доходу внаслідок безробіття, захворювання чи старості;

– підвищення ефективності системи соціальної підтримки найбільш уразливих і незахищених верств населення та надання державних соціальних допомог, до яких належать житлові субсидії, допомога сім'ям із дітьми та допомога малозабезпеченим сім'ям.

Для оптимізації диференціації доходів населення України необхідно послідовно підвищувати мінімальний розмір оплати праці й поетапно наближувати до рівня прожиткового мінімуму; вдосконалювати систему оплати праці працівників галузей соціальної сфери – охорони здоров'я, освіти, культури та сфери послуг; сприяти розвитку ефективної зайнятості, запобіганню безробіттю, створенню нових робочих місць та умов для розвитку малого й середнього бізнесу та ін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гудима О.В. Шляхи удосконалення доходів і видатків населення. *Держава та регіони.* 2008. № 4. С. 42–46.

2. Гвелесіані А.Г., Литвин І.І. Вплив соціально-економічного розвитку диференціації доходів населення України. *Економіка України.* 2010. № 1. С. 82–89.

3. Шевяков А.Ю. Оцінка структури грошових доходів населення України методом декомпозиції коефіцієнта Джині. *Демографія та соціальна економіка.* 2009. № 2. С. 153–161.

4. Соціальні трансформації: міжнародний і вітчизняний досвід : монографія / В.М. Новіков та ін. ; за ред. В.М. Новікова. Київ : Інститут економіки НАН України, 2003. 253 с.

5. Мельянцев В.А. Экономический рост Китая и Индии: динамика, пропорции и последствия. *Мировая экономика и международные отношения.* 2007. № 9. С. 18–25.

6. Меркулова Т.В. Економічне зростання і нерівність: інституційний аспект і емпіричний аналіз. *Економічна теорія.* 2009. № 1. С. 81–90.

7. Колодко Гж.В. Этика в бизнесе, экономике и политике. *Вопросы экономики.* 2007. № 11. С. 44–50.

8. Цирель С.В. Влияние государственного вмешательства в экономику и социального неравенства на экономический рост. *Вопросы экономики.* 2007. № 5. С. 100–116.

9. Скибина С.А. Дифференциация доходов домохозяйств и ее влияние на степень социальной стратификации общества. *Экономика, финансы, право.* 2009. № 11. С. 24–27.

10. Бобух І.М. Диспропорції нагромадження людського капіталу: взаємний вплив і шляхи мінімізації. *Економіст.* 2009. № 7. С. 32–35.

11. Бурлуцький С.В. Економічна диференціація домашніх господарств у контексті соціального регулювання доходів. *Україна: аспекти праці.* 2008. № 6. С. 33–38.

REFERENCES:

1. Hudyma O. V. (2008) Shliakhy udoskonalennia dokhodiv i vydatkiv naselennia [Ways to improve income and expenditure of the population]. *Derzhava ta rehiony*, no. 4, pp. 42–46.

2. Hvelesiani A. H., Lytvyn I. I. (2010) Vplyv sotsialno-ekonomichnoho rozvytku dyferentsiatsii dokhodiv naselennia Ukrainy [Influence of socio-economic development of income differentiation of the population of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 1, pp. 82–89.

3. Sheviakov A. Yu. (2009) Otsinka struktury hroshovykh dokhodiv naselennia Ukrainy metodom dekompozytsii koefitsiienta Dzhyni [Estimation of the structure of monetary incomes of the population of Ukraine by the method of decomposition of the Gini coefficient]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika,* no. 2, pp. 153–161.

4. Novikov V. M. and oth. (2003) Sotsialni transformatsii: mizhnarodnyi i vitchyznianyi dosvid [Social transformation: international and domestic experience]. Kyiv: Instytut ekonomiky NAN Ukrainy.

5. Meliantsev V. A. (2007) Ekonomycheskyi rost Kytaia y Yndyy: dynamyka, proportsyy y posledstvyia [Economic growth of China and India: dynamics, proportions and consequences]. *Myrovaia ekonomyka y mezhdunarodnye otnoshenyia*, no. 9, pp. 18–25.

6. Merkulova T. V. (2009) Ekonomichne zrostannia i nerivnist: instytutsiinyi aspekt i empirychnyi analiz [Economic growth and inequality: institutional aspect and empirical analysis]. *Ekonomichna teoriia*, no. 1, pp. 81–90.

7. Kolodko Hzh. V. (2007) Etyka v byznese, ekonomyke y polytyke [Ethics in business, economics and politics]. *Voprosy ekonomyky*, no. 11, pp. 44–50.

8. Tsyrel S. V. (2007) Vlyianye hosudarstvennoho vmeshatelstva v ekonomyku y sotsyalnoho neravenstva na ekonomycheskyi rost [Influence of state intervention in the economy and social inequality on economic growth]. *Voprosy ekonomyky*, no. 5, pp. 100–116.

9. Skybyna S. A. (2009) Dyfferentsyatsyia dokhodov domokhoziaistv y ee vlyianye na stepen sotsyalnoi stratyfykatsyy obshchestva [Differentiation of household incomes and its impact on the degree of social stratification of society]. *Ekonomyka, fynansy, pravo*, no. 11, pp. 24–27.

10. Bobukh I. M. (2009) Dysproportsii nahromadzhennia liudskoho kapitalu: vzaiemnyi vplyv i shliakhy minimizatsii [Disparities in the accumulation of human capital: mutual influence and ways of minimization]. *Ekonomist*, no. 7, pp. 32–35.

11. Burlutskyi S. V. (2008) Ekonomichna dyferentsiatsiia domashnikh hospodarstv u konteksti sotsialnoho rehuliuvannia dokhodiv [Economic differentiation of households in the context of social income regulation]. *Ukraina: aspekty pratsi*, no. 6, pp. 33–38.

Nahorna Anna
Postgraduate Student
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Nikolenko Larissa
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DIFFERENTIATION OF POPULATION INCOME AND ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE

The aim of this article is to raise the problem of differentiation of population income and economic growth. The dynamic of differentiation of population income in Ukraine has been analyzed, its problems have been defined and the ways of optimization in the context of ensuring sustained economic growth have been outlined.

Results. It is impossible to achieve the absolute equality. On the one hand households own the different amount of resources so they consequently gain the different amount of income, and on the other hand even if all of them are employees their income will be differentiated due to diverse people's abilities, their level of education and qualification and different number of family members and the quantity of able-bodied.

Market economy allow the high level of inequality. The significant factors that generate it are as followed:

1. Differences in abilities. 2. Education and training. 3. Professional tastes and risk. 4. Ownership of the property. 5. Domination in the market. 6. Happiness, connections, misery and discrimination.

The state is trying to redistribute incomes to optimize the differentiation of population incomes:

1. Via transfer payments. Because of them, part of the state's income is transferred to marginalized segments of the population.

2. Via pricing policy. The state sets a minimum salary, affects housing tariffs and communal services, communications, transport, and electricity. Such a policy is in the consumer's interests.

3. Due to the progressive nature of taxation. The differentiation of personal income tax rates and personal property tax rates make it possible to redistribute a significant portion of the income of the rich to the benefit of the poor.

Income inequality is common for all countries, independently of the level of wealth in general, so measuring income is a common problem. In Ukraine, growth of income differentiation is mostly related to the fact that, in spite of the transition to a market economy, remuneration of part of the population is paid by control of the former administrative-command system, while the simultaneous emergence of a new social layer is operating by control of the laws of a market economy. The income rise is true for only a small part of the population (entrepreneurs, property owners, bankers, managers, intermediaries, lawyers).

Practical implications. To reduce differentiation of population income the following is necessary:

– a gradual increase of the minimum salary and approaching to the subsistence level;

– improvement of the remuneration system for workers involved in the social sectors: health, education, culture and services;

– development of a system of regulation of wages according to the collective and tariff agreements in the system of social partnership and elimination on this basis of unjustifiably high differentiation in remuneration due to categories of employees, industries and territories;

– to promote development of effective employment, to prevent unemployment and create new workplaces and conditions for the evolution of small and medium-sized businesses;

– the obligation to insure persons working under a contract of employment to prevent loss of income due to unemployment, sickness or old age;

– improving the effectiveness of the social support system for the most vulnerable groups of the population and providing state social assistance, which includes housing subsidies, support to families with children and support to low-income families.

In order to eliminate the differentiation of incomes of the Ukrainian population, it is necessary to raise the minimum salary and gradually bring it closer to the subsistence level; improve the remuneration system for workers in the social, health, education, cultural and service sectors; to promote the development of effective employment, to prevent unemployment and create new workplaces and conditions for the development of small and medium-sized businesses.